

VILÁG- TÖRTÉNET

12. (44.) évfolyam 2022. 3.

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **MOLNÁR MÁTÉ**
A CAMPALDINÓI CSATA
- **KORPÁS ZOLTÁN**
A TÖRTÉNELMET A GYŐZTES ÜTKÖZETEK ÍRJÁK
- **GUITMAN BARNABÁS**
A CSÁSZÁR GONDOLATAINAK TANÚJA
- **MARTÍ TIBOR – PÁLFFY GÉZA**
A KÖZÖS UDVARI SZOLGÁLATTÓL A FEGYVERES
KONFLIKTUSIG
- **RING ÉVA**
SZANISZLÓ ÁGOST LENGYEL KIRÁLY ELRABLÁSA
- **MONOSTORI TIBOR – SMID BERNADETT**
MAGYAROK A SPANYOL INKVIZÍCIÓ ELŐTT A 16-18.
SZÁZADBAN
- **SZEMLE**
KORPÁS ZOLTÁN, SZUROMI KRISTÓF, SZOKOLA LÁSZLÓ,
MARTÍ TIBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

12. (44.) évfolyam 2022. 3.

TARTALOM

Háborúk, csaták és krónikások. A történelmi emlékezet forrásai (Martí Tibor)	371
<i>Tanulmányok</i>	
Molnár Máté: A campaldinói csata	375
Korpás Zoltán: A történelmet a győztes ütközetek írják. Dicső Lepanto és elfeledett Preveza	401
Guitman Barnabás: A császár gondolatainak tanúja. Történetírás az univerzális monarchia ideológiájának szolgálatában	437
Martí Tibor – Pálffy Géza: A közös udvari szolgálattól a fegyveres konfliktusig. Egy spanyol és egy magyar nemes (Melchor de Robles és Pethő János) találkozásai a 16. századi Közép-Európában	455
Ring Éva: Szaniszló Ágost lengyel király elrablása. Az uralkodói legitimitás kérdése a 18. század végi lengyel politikában	485
<i>Műhely</i>	
Monostori Tibor – Smid Bernadett: Magyarok a spanyol inkvizíció előtt a 16–18. században. Egy kutatási projekt és adatbázis-építés első lépései	501
<i>Szemle</i>	
„A legemlékezetesebb és legmagasztosabb alkalom, amit a századok láttak” (Korpás Zoltán)	517
Lepanto és azon túl. A vallási idegenség képei Genovából és a keresztény Mediterráneumból (Szuromi Kristóf)	521
Háború és hadviselés Kelet-Európában a 15. század második felében (Szokola László)	526
A Habsburg-ház és a Vasa-dinasztia kapcsolatai a 17. század középső harmadában (Martí Tibor)	530

Jelen számunkat Martí Tibor szerkesztette

„A legemlékezetesebb és legmagasztosabb alkalom, amit a századok láttak”¹

Nyelvtanilag a tenger a spanyol nyelvben hímnemű, *el mar*. Ugyanakkor a szeszélyes tengerek veszélyeit jól ismerő tengeri és halász népek gyakran nőneműként említik: *la mar*. Ezzel is tiszteletet mutatva az anyatermészet mindenhatóságának és erejének. A vértől vörös tengerben (*la mar roja de sangre*) Lepantónál 1571. október 7-én sok tízezer oszmán és keresztény testét nyelte el a mélység. De nemcsak a címválasztás árnyalatai miatt különleges ez a szép és igényes, 2021 szeptemberében megjelent, 415 oldalas kiadvány. Úgy tűnik, a kiadó törekedett arra, hogy majdnem napra pontosan, a lepantói csata 450. évfordulójára jelenjen meg a kötet. A könyv Lepantóról, a világtörténelem talán legvéresebb, pár óra alatt lezajlott tengeri csatájáról emlékezik meg. Az első világháborúig nem volt hasonló nagyságú harcoló erőt felvonultató tengeri ütközet, sem a hajók, sem a részt vevő emberek számát tekintve.

A könyv ismertetése részeként érdemes pár szóban kitérni a *Desperta Ferro* kiadóra: a nevében a *reconquista* időszakából származó óspanyol harci kiáltást (Ébredj, Vas!) felidéző, sikeres ismeretterjesztő vállalkozás az elmúlt években jelentős szakmai fejlődésen ment keresztül. Fő profilja a spanyol hadtörténeti ismeretek terjesztése, ennek révén a spanyol nemzeti tudat és büszkeség erősítése. Kezdetben első kiadványai kifejezetten olyan színes ismeretterjesztő magazinok és füzetek voltak, amelyek az érdeklődők számára olvasmányos stílusban állítottak emléket a spanyol hadtörténelem dicsőséges, izgalmas lapjairól az ókortól egészen napjainkig. Az ismeretterjesztés egyre magasabb színvonalra jutott, neves spanyol és külföldi történészek írtak egyre komolyabb fejezeteket a lap kiadványaiban, illetve idővel történészszemmel is jelentős önálló tudományos munkák, valamint tanulmánykötetek jelentek meg. Az ismeretterjesztéshez magyar történészek (Ágoston Gábor, Tóth Ferenc) is hozzájárultak egy-egy cikk írásával. Mindez jól mutatja a *Desperta Ferro* nyitottságát, hogy minél színesebb és szélesebb kontextusban mutassa be a legfrissebb tudományos eredményeket, nem kizárólagosan csak spanyol nemzeti szemszögből.

A lepantói csatának emléket állító kötet is tükrözi a kiadó tudatos törekvését, hogy a történettudomány és az ismeretterjesztés egyensúlyban legyen. Olvasmányos, látványos illusztrációkkal gazdagított, térképeket tartalmazó, az oszmán történelmi fogalmak szószedetével, apparátussal, 14 oldal bibliográfiával ellátott tudományos igényességű kötet született, amely a könyvespolcokon feltűnik a laikus érdeklődő számára, ugyanakkor a szakma is jó érzéssel veszi kézbe, mivel a tartalomjegyzékben szereplő angol, olasz, török és spanyol szerzők nemzetközileg ismert szakemberek.

¹ A lepantói csatában harcoló és kezén súlyosan megsebesülő Miguel de Cervantes Saavedra, a *Don Quijote* későbbi szerzője a *Novelas Ejemplares* című művének előszavában írta: „La más memorable y alta ocasión que vieron los siglos, ni esperan ver los venideros.” Az ismertető kötet: *Lepanto. La mar roja de sangre*. Ed.: Claramunt Soto, Àlex. Madrid, *Desperta Ferro Ediciones*, 2021. 415 p.

A könyv struktúrája logikus, jól tagolt: az előszót a spanyol hadtörténelem egyik élő legendája, Hugo O'Donnell y Duque de Estrada írta. A kötet elején áttekintést kapunk az eseménytörténeti előzményekről és a tengeri hadviselés fejlődéséről (szerző: Philip Williams), majd a következő fejezetben megismerjük az 1571. évi Szent Liga születésének diplomáciai körülményeit (Gennaro Varriale). A hadjáratot részletesen taglalják a szerzők: külön fejezet szól a keresztény hadak messinai gyülekezéséről (Miguel Ángel de Bunes Ibarra), illetve az oszmánok Ciprus elleni hadjáratáról és egyéb tengeri tevékenységéről egészen a lepantói csatáig (Ídris Bostan). Ezt követően három külön tanulmány mutatja be a csata lefolyását a keresztény flotta közepső, bal- és jobbszárnyán (a szerzők sorrendben: Agustín Ramón Rodríguez González, Guido Candiani, Àlex Claramunt Soto). A kötet harmadik része a csata hatásairól és utóéletéről szól: Ídris Bostan másik tanulmánya az oszmán flotta helyreállítását és katonai tevékenységét mutatja be 1571 után, Hüseyin Serdar Tabakoğlu pedig a lepantói vereség oszmán visszhangját és következményeit vázolja. A legutolsó tanulmány (Lara Vilà) a győzelemről megemlékező spanyol irodalmi műveken keresztül ábrázolja a Lepantónál harcoló keresztények dicsőségét és szenvedését.

Hugo O'Donnell előszava egy nagyon fontos dimenziót emel ki: miért nem Scrofa-foki vagy patraszi ütközetnek hívják azt az eseményt, amely a lakatlan Oxia szigetektől délre, a Patraszi-öböl bejáratánál zajlott? Hiszen Lepanto, a mai Naupaktosz, a csatahelytől mintegy 80 kilométerre keletre található. Hogyan tévesztették össze a korabeli szerzők a Patraszi- és a Lepantói-öblöt, akik a szárazföldre mélyen benyúló és összetett öböl szerkezetet tévesen Lepantói-öbölnek tekintették?

Philip Williams részletes tanulmányában nemcsak az 1571 előtti jelentősebb földközi-tengeri eseményeket idézi fel. Kitér a földközi-tengeri gályahadviselés egyediségeire, az egyes hatalmak (elsősorban az oszmánok, a velenceiek és a spanyolok) stratégiai adottságaira, az erőforrások (például evezősök) hiányából vagy meglétéből, a katonai doktrínák és hagyományok eltéréséből fakadó különböző tengerészeti taktikákra. Fontos megállapítása, hogy a rendkívül drága keresztény flották finanszírozási modellje miatt a klasszikus értelemben vett tengeri ütközetek száma a korszakban meglehetősen alacsony volt, inkább szárazföldi partraszállásokkal, ostromokkal kombinált, hosszabb ideig tartó összecsapásokról beszélhetünk, akár Tunisz, akár Algír, de Málta, Ciprus, Preveza és egyéb hadjáratok esetében is. Olyan hadivállalkozók pénzelték ugyanis a flottákat, akik egyben a parancsnokai is voltak, mint például a genovai Doria család tagjai, és számukra hatalmas, akár a flotta elvesztésével fenyegető kockázatot jelentett a tengeri ütközet vállalása. Szintén fontos, de bizonyos aspektusból cáfolható meglátás, hogy a keresztény-oszmán tengeri küzdelmekben tulajdonképpen Velence lett volna a mérleg nyelve: az általa biztosított száznál több hajó a keresztény flotta számára elengedhetetlen volt, hogy a hatalmas oszmán gályahaderővel szembeálljon. Egy árnyalattal egészíteném ki Williams Velence jelentőségét enyhén eltúlzó gondolatát: azokban a történelmi pillanatokban, amikor Velence feladta katonai semlegességét az oszmánokkal szemben, vagy az érdekszféráját támadta az oszmán flotta, jellemzően létrejött egy nagyobb keresztény-oszmán tengeri összecsapásról, amikor a Habsburgok saját birodalmi és genovai erőforrásból állítottak ki jelentős tengeri erőket (például Tunisz 1535, Algír 1541, Djerba 1560, Málta 1565), úgy, hogy Velence a hadjáratban nem vett részt. A Serenissima részvétele a keresztény tengeri expedíciókban jellemzően mindig is a Balkán-félszigethez, illetve a velencei birtokban lévő szigetekhez kapcsolódott, míg a Habsburg kezdeményezések Velence nélkül mindig a spanyol partokat és a dél-itáliai spanyol birtokokat fenyegető észak-afrikai oszmán-szövetséges kalóztámaszpontok felszámolására irányultak.

Gennaro Varriale kiváló olasz történész jelentős munkákat írt az oszmán és a keresztény diplomáciáról, kémkedésről és információszerezésről. A lepantói csata diplomáciai előzményeit taglalva kiemeli, hogy II. Miksa német-római császár tudatosan maradt ki az 1571. évi Szent Ligából, és adófizetést is vállalt azért, hogy a Magyar Királyság birtoklásának ügyében békét kössön a Portával. Ezzel szemben édesapja, I. Ferdinánd magyar és cseh király tagja volt az 1571. évnek mintául szolgáló 1538. évi Szent Ligának. Különleges diplomáciai ügyesség kellett ahhoz, hogy a pápa egy liga zászlója alá sorakoztassa fel Velencét, Genovát és II. Fülöpöt. A spanyol uralkodó számára a balkáni oszmán kikötők elleni hadjárat nemcsak hogy Velence érdekeit szolgálta, hanem alapjában véve indokolatlannak tűnt, hogy az akkoriban épülő Escorialból nézve ilyen „értelmetlenül” használjanak fel spanyol erőforrásokat, háttérbe szorítva a fenyegetőbb észak-afrikai kalózállamok elleni hadjáratokat. A szerző nemcsak a velencei diplomácia kiismerhetetlen és hírhedt ravaszságát mutatja be, hanem a pápa tehetségét és képességét, hogy az alapjában véve egymással szemben bizalmatlan spanyol és velencei döntéshozókat egy szövetségbe terelte. Ezenfelül betekint-hetünk a II. Fülöp udvarában zajló belpolitikai küzdelmekbe, többek között a két legnagyobb befolyással rendelkező erő, az udvaroncok, a németalföldi háborút favorizáló és a pápa univerzális hatalmát el nem ismerő Alba hercege (Fernando Álvarez de Toledo), illetve a pápa világi hatalmát támogató és a török elleni keresztény harcokra kész Éboli fejedelem (Rui Gomez da Silva) közötti vitákba. Don Juan de Austria történelmi szerepe kapcsán azt hangsúlyozza a szerző, hogy II. Fülöp ügyesen taktikázott és távolságot tartott minden irányba, amikor az ebolistákhoz inkább közel álló, uralkodói ambíciókat tápláló féltestvére mellé tudatosan az Alba herceg és Gian Andrea Doria köreihez közelebb álló tanácsadókat nevezett ki, olyanokat is, akik még Alba hercegével is szemben álltak, mivel Álvarez de Toledo köztudottan ellenségesen viszonyult V. Károly természetes fiához.

A spanyol udvari, velencei és pápai intrikákat és diplomáciai csavarokat követően a hadi készülődést írja le a neves történész, Miguel Ángel de Bunes Ibarra. Részletesen bemutatja a messinai gyülekezést, a hadsereg megszervezését, a hadi logisztikát és a haditervek kidolgozását. Joggal állapítja meg, hogy a három armada (spanyol, velencei és pápai gályák és szövetségeseik) megszervezése önmagában a korban kiemelkedő sikernek és csodának számított, mivel eltérő korú, egymás iránt bizalmatlan és akár ellenérdekelte vezetők álltak az egyes gályaflokkok élén. Nemcsak az okozott komoly nehézséget, hogy az egységek különbözőképp voltak felszerelve (evezősökkal, katonákkal, fegyverzettel), hanem az is, hogy a 208 gályát, a 6 galeasszát és a 96 vitorlás hajót, a sok tízezer embert egy kikötőbe kellett hozni és egyben tartani hosszú heteken át, amíg a teljes haderő felkészül a kihajózásra. Nem beszélve a rend fenntartásáról és az ellátásról – jóformán egész Szicília a messinai kikötőben állomásozó haderőt élelmezte. A tanulmány egyik érdekessége annak a haditanácsnak a bemutatása, amelyen a hadrendet meghatározták, hogy szakítva a hagyományokkal, nem „nemzetenként” állították fel a flottát, hanem a nehéz és jelentős tüzérvél rendelkező spanyol és a könnyebben manőverező velencei gályák előnyeit ötvözve kevert, de mégis kiegyensúlyozott, hatékony bal- és jobbszárnyat, illetve centrumot és tartalékot alkottak. A 6 galeassza helyét a gályák frontvonala előtt határozták meg, illetve úgy döntöttek: az ágyúk pusztító hatásának növelésére még Messinában lefűrészelik a gályák orrát.

A csata részletes és kiterjedt leírását három írásban olvashatjuk. Agustín Ramón Rodríguez González, Guido Candiani, Àlex Claramunt Soto a Don Juan de Austria által vezetett centrum, az Agostino Barbarigo által vezetett balszárny, illetve a Gian Andrea Doria által vezetett jobbszárny részletes eseményeit mutatja be. Az izgalmas, olvasmányos tanulmányok részletesen kitérnek olyan ismert eseményekre, mint Barbarigo halálos szemsérülése,

vagy arra a történelmi vitára, vajon Gian Andrea Doria valóban nem akarta vállalni a harcot a jobbszárnyon, és ezért távolodott el a centrumtól, vagy ezzel próbálta elkerülni azt, hogy az Uludzs Ali által vezényelt oszmán balszárny túlerejével átkarolja a keresztény haderő szélét. Sok részletet, érdekességet lehetne megemlíteni a leírtak kapcsán, mégis csak egy dolgot emelnék ki: az egyes szárnyak küzdelmeit részletes térképek mutatják be, melyeken az összes oszmán és keresztény hajó helyzetét egyenként nyomon követhetjük.

Ídris Bostan két tanulmánnal is hozzájárult a kötethez. A lepantói csata előzményeit és a csata lefolyását vizsgálja oszmán szemszögből, illetve az oszmán udvar reakcióját elemzi a lepantói vereség kapcsán. Nagy értéket képvisel az oszmán oldal bemutatása, mivel nemcsak a közvetlen előzménynek tekinthető ciprusi háborút, Nicosia, Famagusta véres és kegyetlen ostromát ismerjük meg más dimenzióból, hanem kitekintést kapunk az oszmánok balkáni uralmára és a geopolitikai konstellációra. A csata oszmán visszhangját, a Porta határozott lépéseit az elvesztett flotta helyreállítására és az 1572. évi, majd az azt követő aktív oszmán tengerészeti tevékenységet részben Bostan második tanulmányából, részben Hüseyin Serdar Tabakoğlu révén ismerjük meg. Értékes dimenzióból érzékelteti a két török szerző a szultáni udvar reakcióját a lepantói vereség hírére (ahogy azt „agyonhallgatták”), illetve a törekvéseket, hogy a vereségből az oszmán flotta a lehető leghamarabb felálljon és ellentámadásba menjen át.

Lara Vilà a *Siglo de Oro*, a spanyol arany század irodalmi világába kalauzolja az olvasót. Cervantest idézve a lepantói ütközet a legemlékezetesebb és legmagasztosabb alkalom, amit a századok láttak, és amiről közvetlenül a csata után meg is jelentek az első krónikák. A legkorábban született munkák közül Vilà kiemeli Fernando de Herrera 1572-ben megjelent művének erőteljes hatását a későbbi visszaemlékezésekre. Hangsúlyozva, hogy a Lepantóval kapcsolatba hozható költészetben rendkívül sok elem visszavezethető a *Relación de la guerra de Cipro y suceso de la batalla naval de Lepanto* című munkára. A spanyol irodalomtörténész részletes áttekintést nyújt a hostis naturalis elleni dicsőséges győzelem kollektív emlékezetének költészeti manifesztációjáról.

A kötet utolsó lapjai is tartalmazznak különleges meglepetéseket: a két szemben álló flotta összes hajóját felsorolják szárnyanként, úgy, hogy a keresztény gályák esetében nemcsak a hajókapitányok, hanem az egyes gályák neve is szerepel. Az oszmán flotta esetében is rendelkezésre áll a kapitányok neve.

A kötet részletes szakirodalma is tükrözi a szerzők célját, hogy a legfrissebb tudományos ismereteket szintetizálva olyan komplex és összegző kötetet rakjanak le az asztalra, amely megkerülhetetlen alaplankává válik a lepantói csata, valamint az oszmánok és a Habsburgok mediterráneumi politikája vonatkozásában mind a történelem iránt érdeklődő emberek, mind a történész kutatók számára. Úgy gondolom, olvasmányos, maradandó kötet született.

Korpás Zoltán*

* A szerző PHD, történész.

CONTENTS

Wars, Battles and Chronicles: Sources of Historical Memory (Tibor Martí)	371
<i>Studies</i>	
Máté Molnár: The Battle of Campaldino	375
Zoltán Korpás: History is Written by Victorious Battles: Glorious Lepanto and Forgotten Preveza	401
Barnabás Guitman: A Witness to the Emperor's Thoughts: History Writing in the Service of the Ideology of Universal Monarchy	437
Tibor Martí – Géza Pálffy: From Common Court Service to Armed Conflict: The Encounters of a Spanish and a Hungarian Nobleman (Melchor de Robles and János Pethő) in 16 th Century Central Europe	455
Éva Ring: The Kidnapping of King Stanislaus II Augustus of Poland: The Problem of the Ruler's Legitimacy in Late-Eighteenth-Century Polish Politics	485
<i>Workshop</i>	
Tibor Monostori – Bernadett Smid: Hungarians before the Spanish Inquisition in the 16 th –18 th Centuries: First Steps of a Research Project and Database Construction	501
<i>Book Review</i>	
"The Most Memorable and Lofty Occasion that Past Centuries Have Beheld" (Zoltán Korpás)	517
Lepanto and Beyond: Images of Religious Alterity from Genoa and the Christian Mediterranean (Kristóf Szuromi)	521
War and Militaries in Eastern Europe, 1450–1500 (László Szokola)	526
Relations between the House of Austria and the Polish Line of the Vasa Dynasty, 1635–1668 (Tibor Martí)	530

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2022-es évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap és az ELKH Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatói Hálózat